

## บทที่ 5

### สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

#### 1. สรุปการวิจัย

##### 1.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่องสภาพการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ ในพื้นที่ กิ่งอำเภอ เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) สถานภาพทางสังคมและ เศรษฐกิจ ของเกษตรกร 2) สภาพการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ ของเกษตรกร 3) ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะในการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ ของเกษตรกร

##### 1.2 วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้สุ่มตัวอย่างเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ ในกิ่งอำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี จำนวน 177 ราย โดยวิธีสุ่มตัวอย่างแบบง่าย เครื่องมือการวิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เกษตรกร วิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป และสถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

##### 1.3 ผลการวิจัย

###### 1.3.1 สถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ของเกษตรกร

เกษตรกรมีอายุเฉลี่ย 47.18 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีสมาชิกในครอบครัวเฉลี่ย 4.94 คน เกษตรกรเกือบสามในสี่ ใช้เงินทุนของตนเอง แต่ในขณะเดียวกันเกือบสามในสี่ ของเกษตรกร มีการกู้ยืมเงิน โดยเกษตรกรประมาณครึ่งหนึ่ง กู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้าน เกษตรกรส่วนใหญ่ เป็นสมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) สาเหตุที่เกษตรกรตัดสินใจเลี้ยงโคเนื้อ เพราะคาดว่าจะมีรายได้ดี มีประสบการณ์ในการเลี้ยงโคเนื้อเฉลี่ย 3.26 ปี เกษตรกรส่วนใหญ่ มีประสบการณ์ในการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ 1-2 ปี มีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย รายละ 29.89 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นที่ดินของตนเอง มีที่ดินสำหรับใช้เลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ โดยมีพื้นที่เฉลี่ยคนละ 14.51 ไร่ เลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ 1-5 ตัว เฉลี่ย รายละ 9.67 ตัว ใช้แรงงานในครอบครัวเฉลี่ย ครอบครัวละ 1.73

### 1.3.2 สภาพการเลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ของเกษตรกร

เกษตรกรส่วนใหญ่เริ่มต้นเลี้ยงโคเนื้อพันธุ์พื้นเมือง รองลงมาคือพันธุ์พื้นเมือง x อเมริกันบราห์มัน เริ่มต้นเลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้รวมทุกพันธุ์ เฉลี่ยรายละ 5.03 ตัว ปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงเลี้ยงโคพันธุ์พื้นเมือง รองลงมา คือพันธุ์พื้นเมือง x อเมริกันบราห์มัน ปัจจุบันเลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้เฉลี่ยรายละ 9.67 ตัว ลักษณะรายได้จากการเลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ ส่วนใหญ่ จะเป็นรายได้รองหรือรายได้เสริม มีรายได้จากการขายโคเนื้อในปี 2549 เฉลี่ยรายละ 28,680.26 บาท เกษตรกรประมาณครึ่งหนึ่ง มีการขายโคเนื้อ เฉลี่ยรายละ 3.36 ตัว

ในการผสมพันธุ์และการคัดเลือกพันธุ์ พบว่า เกษตรกรทุกราย มีการจัดการคัดเลือกพันธุ์โคเนื้อ โดยเกษตรกรเกือบสองในสาม ใช้วิธีจับพ่อพันธุ์/แม่พันธุ์ไปผสมพันธุ์ และเกษตรกรมากกว่าสองในสาม ใช้วิธีคัดโคเนื้อที่มีลักษณะไม่คิขาย

ในรอบปี 2549 เกษตรกรส่วนใหญ่ มีโคเนื้อตั้งท้อง เฉลี่ยรายละ 3.47 ตัว และมีลูกโคเกิดใหม่ เฉลี่ยรายละ 3.11 ตัว ในการปฏิบัติเลี้ยงดูโคเนื้อ เกษตรกรเกือบทั้งหมด ไม่มีการคัดสายสะดือลูกโคเนื้อที่เกิดใหม่ ไม่มีการแยกโคเนื้อที่ตั้งท้องออกจากฝูง และไม่มีการตัดทำลายเขาลูกโคเนื้อ ตามลำดับ เกษตรกรสามในสี่ มีการปลูกหญ้าและทำทุ่งหญ้าอยู่ภายในสวนของตนเอง หญ้าที่นิยมปลูก คือ หญ้าลูซี่ เกษตรกรเกือบทั้งหมด ไม่มีการปรับปรุงคุณภาพอาหารหยาบ มีเกษตรกรเพียงไม่กี่ราย ที่มีการปรับปรุงคุณภาพอาหารหยาบโดยใช้วิธีทำหญ้าหมักหรือหญ้าแห้ง มีเกษตรกรประมาณครึ่งหนึ่ง มีการเก็บสำรองอาหารหยาบไว้เลี้ยงโคเนื้อ ในรูปของอาหารหยาบแห้ง

ในการใช้อาหารข้นและแร่ธาตุ พบว่า เกษตรกรเกือบทั้งหมด ไม่เคยใช้อาหารข้นเลี้ยงโคเนื้อเลย และมีเกษตรกรประมาณสองในสาม เคยใช้อาหารแร่ธาตุเลี้ยงโคเนื้อ เกษตรกรเกือบทั้งหมด มีการสร้างคอกหรือโรงเรือน โดยสร้างอยู่นอกบ้านและมีหลังคาถักแครงกันแดดฝนมากที่สุด มีเกษตรกรที่ไม่มีการสร้างคอกหรือโรงเรือนสำหรับเลี้ยงโคเนื้อเพียง 1 รายเท่านั้น มีเกษตรกรประมาณครึ่งหนึ่ง ทำการถ่ายพยาธิภายใน และถ่ายพยาธิภายนอก ให้โคเนื้อเป็นครั้งคราวตามลำดับ

ในการสุขภาพและการป้องกันโรค พบว่า เกษตรกรประมาณครึ่งหนึ่ง ปลดปล่อยโคเนื้อที่ได้มาใหม่เข้าสู่ฝูงเดิมเลย เมื่อโคป่วย เกษตรกรส่วนใหญ่ รีบตามสัตวแพทย์มาทำการรักษาและเกือบทั้งหมด ไม่เคยมีโคเนื้อตายเพราะเป็นโรค และเมื่อมีโคเนื้อตายเพราะเป็นโรค เกษตรกรจะให้สัตวแพทย์มาตรวจก่อนที่จะนำไปบริโภค/ขายหรือฝัง/เผามากที่สุด ในการเกิดโรคระบาด เกษตรกรเกือบทั้งหมด ตอบว่าไม่เคยเกิดโรคระบาดในฝูงโคเนื้อ

การทำสวนผลไม้และการนำสิ่งเหลือใช้จากสวนมาใช้ประโยชน์พบว่า เกษตรกรทุกราย มีการปลูกเงาะ มังคุด ทุเรียน ร่วมกัน และเกษตรกรส่วนใหญ่ นำสิ่งเหลือใช้จากการทำสวนผลไม้ นำไปให้โคกินเป็นอาหาร การใช้ประโยชน์จากมูลโค พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ นำไปใส่สวนในรูปมูลโคสด

### 1.3.3 ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะของเกษตรกร

#### 1) ด้านการผลิต

เกษตรกรมีปัญหาด้านการผลิต ระดับ “ค่อนข้างมาก” 2 เรื่อง คือ มีปัญหาด้านการขนย้ายมูลไปสู่สวนยากลำบาก และเงินทุนในการดำเนินการไม่เพียงพอ ปัญหาในระดับ “ปานกลาง” คือหญ้าในแปลงแย่งปุ๋ยที่มีความจำเป็นต่อต้นไม้ และมีปัญหาระดับ “ค่อนข้างน้อย” คือ การใช้มูลเป็นปุ๋ยทำให้เกิดกลิ่นรุนแรง, การใช้มูลเป็นปุ๋ยทำให้เกิดแมลงรบกวน, จำนวนพื้นที่ส่วนตัวที่ใช้เลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ไม่เพียงพอ, การปลูกหญ้าในสวนผลไม้ทำให้รากทึบลมไม่โกรก และ สภาพพื้นที่ที่ใช้เลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ไม่เหมาะสม ตามลำดับ และมีปัญหาน้อยที่สุด คือ ปัญหาเรื่องจำนวนแรงงานที่ใช้เลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ไม่เพียงพอ เกษตรกรมีข้อเสนอแนะให้รัฐบาลสนับสนุนเงินทุน เป็นเงินกู้ระยะยาว ดอกเบี้ยต่ำ และเสนอแนะให้รัฐบาลจัดที่ทำกิน พร้อมมอบเอกสารสิทธิ์ที่ถูกต้องให้เกษตรกร

#### 2) ด้านพันธุ์สัตว์

เกษตรกรมีปัญหา ในระดับ “ค่อนข้างมาก” 2 เรื่อง คือ การขอรับบริการผสมเทียม และพ่อแม่พันธุ์โคเนื้อที่มีราคาสูง มีปัญหาในระดับ “ปานกลาง” ในเรื่องของการขาดความรู้เรื่องการผสมพันธุ์โคเนื้อ และมีปัญหา “น้อย” คือ การผสมติดยาก และ/หรือผสมไม่ติด เกษตรกรเสนอแนะให้รัฐบาลสนับสนุนโคเนื้อพันธุ์ดีให้เกษตรกรได้ยืมหรือเช่าซื้อในราคาถูก รองลงมาเสนอให้รัฐบาลสนับสนุนพ่อแม่พันธุ์โคเนื้อประจำกลุ่ม/หมู่บ้าน และให้ขยายบริการผสมเทียมให้ทั่วถึงและสะดวก

#### 3) ด้านอาหารสัตว์

เกษตรกรมีปัญหาด้านอาหารสัตว์ ระดับ “ปานกลาง” 2 เรื่อง คือ ขาดหญ้าอาหารสัตว์ในฤดูแล้ง และอาหารหยาบเพื่อเก็บสำรองไว้ใช้ในฤดูแล้งไม่เพียงพอ ตามลำดับ มีปัญหาระดับ “ค่อนข้างน้อย” คือ ทำเลเลี้ยงสัตว์/ทุ่งหญ้าสาธารณะมีน้อย แร่ธาตุมีราคาแพง เมล็ดพันธุ์/ท่อนพันธุ์หญ้ามีราคาแพง อาหารข้นมีราคาแพง แร่ธาตุหาซื้อได้ยาก เมล็ดพันธุ์/ท่อนพันธุ์หญ้าหาซื้อได้ยาก และอาหารหาซื้อได้ยาก ตามลำดับ เกษตรกรเสนอให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ ดำเนินการกับผู้ทรงคุณวุฒิ ทำเลเลี้ยงสัตว์สาธารณะ และปรับปรุงพืชอาหารสัตว์ เสนอว่ารัฐควรให้ความรู้ด้านพืชอาหารสัตว์ และสนับสนุนเมล็ดพันธุ์พืชอาหารสัตว์

#### 4) ด้านโรคระบาดสัตว์

เกษตรกรมีปัญหาด้านโรคระบาด ระดับ “ค่อนข้างมาก” 2 เรื่อง คือ โคเนื้อป่วยเป็นโรคพยาธิภายนอก และ โรคพยาธิภายใน มีปัญหา ระดับ “น้อย” 2 เรื่อง คือ โคเนื้อป่วยเป็นโรคแท้งติดต่อ และ โคเนื้อป่วยบ่อย เกษตรกรเสนอแนะให้สร้างอาสาพัฒนาปศุสัตว์ ให้เข้มแข็งเพื่อเป็นเครือข่ายในการบริการวิชาการและเวชภัณฑ์ และติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ และรัฐควรมีการสนับสนุนยากำจัดพยาธิภายนอก และพยาธิภายใน ให้เกษตรกรฟรี หรือจำหน่ายในราคาถูก

#### 5) ด้านการตลาด

เกษตรกรมีปัญหาด้านการตลาด ในระดับ “ค่อนข้างมาก” คือ ไม่สามารถนำโคไปขายด้วยตนเองได้ เพราะระเบียบการเคลื่อนย้ายสัตว์ยุ่งยาก มีปัญหาในระดับ “ปานกลาง” 3 เรื่อง คือ แหล่งจำหน่ายโคเนื้อ มีน้อย ราคาโคเนื้อไม่แน่นอน และมาตรฐานการซื้อโคเนื้อไม่แน่นอน มีปัญหา ในระดับ “ค่อนข้างน้อย” คือ ข้อมูลข่าวสารด้านการตลาดมีน้อย เกษตรกรเสนอแนะให้รัฐจัดตั้งตลาดโคเนื้อที่มีมาตรฐานในทุกจังหวัด ให้บริการข้อมูลด้านการตลาด ราคาโคเนื้อ เผยแพร่ให้เกษตรกรทราบโดยทั่วถึง และต่อเนื่องทันเหตุการณ์

#### 6) ด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้

เกษตรกรมีปัญหาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ ในระดับ “มาก” คือ แมลงรบกวนโคเนื้อ มีปัญหาในระดับ “ค่อนข้างมาก” คือ ขาดความรู้เรื่องการเลี้ยงโคเนื้อ มีปัญหาในระดับ “ปานกลาง” คือ ไม่สะดวกในการติดต่อขอรับบริการจากเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ และมีปัญหาในระดับ “น้อย” 3 เรื่อง คือ ภัยธรรมชาติ โคเนื้อเจ็บป่วย/ล้มตาย และโจรลักขโมย เกษตรกรเสนอแนะให้รัฐจัดเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์และหมออาสา และจัดฝึกอบรมให้ความรู้ด้านการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้

## 2. อภิปรายผล

จากผลการศึกษาสภาพการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ ทั้งสภาพสังคมและเศรษฐกิจ และปัญหาอุปสรรค ตลอดจนข้อเสนอแนะของเกษตรกรดังกล่าว มีสิ่งที่น่าสนใจมาอภิปราย ดังนี้

### 2.1 สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกร

2.1.1 อายุ เกษตรกรมีอายุเฉลี่ย 47.18 ปี มากกว่าครึ่งมีอายุระหว่าง 41 – 60 ปี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของประสิทธิ์ อุภยอนันต์ (2544 : บทคัดย่อ) ที่พบว่าเกษตรกร มีอายุเฉลี่ย

47 ปี และใกล้เคียงกับการศึกษาของ ปัญญา มุลคำ (2543 : 59) ที่พบว่าเกษตรกรมีอายุเฉลี่ย 50 ปี เกษตรกรมีอายุ 51 ปีขึ้นไป มากที่สุด และการศึกษาของ วชิรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 34) พบว่า เกษตรกรมีอายุเฉลี่ย 45.8 ปี เกษตรกรมีอายุ 50 ปีขึ้นไป มากที่สุด ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรมีอายุอยู่ในวัยกลางคน คาดว่าน่าจะใช้แรงงานได้ดี เพราะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำงานมาก สามารถเข้าใจปัญหาและตัดสินใจแก้ไขปัญหาได้ดี

**2.1.2 การศึกษา** เกษตรกรส่วนใหญ่ จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ปัญญา มุลคำ (2543 : 59), จันทวรรณ ชมวัน (2535 : บทคัดย่อ) และประสิทธิ์ ฤกษ์อนันต์ (2544 : บทคัดย่อ) ที่พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 และการศึกษาของ วชิรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 34) ที่พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา ซึ่งเมื่อพิจารณาจากอายุเกษตรกรแล้ว น่าจะคาดการณ์ได้ว่า เกษตรกรได้ศึกษาจบภาคบังคับสูงสุดในช่วงนั้นแล้ว และอีกประการหนึ่งคือ โอกาสที่จะได้ศึกษาต่อในระดับสูงๆ ในอดีตมีค่อนข้างน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวเกษตรกร

**2.1.3 ขนาดของครอบครัว** เกษตรกรมีสมาชิกในครอบครัวเฉลี่ย 4.94 คน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ วชิรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 40), สุชาติ เทียนกล้า (2549 : 37) และ จันทวรรณ ชมวัน (2535 : บทคัดย่อ) ที่พบว่าเกษตรกรมีสมาชิกในครอบครัวเฉลี่ย 5 คน

**2.1.4 ขนาดพื้นที่ถือครอง** เกษตรกรมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 29.89 ไร่ และพื้นที่ถือครองที่ใช้เลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ เฉลี่ย 14.51 ไร่ ซึ่งสอดคล้องใกล้เคียงกับการศึกษาของ ปัญญา มุลคำ (2543 : 61) ที่พบว่าเกษตรกรมีพื้นที่ถือครอง เฉลี่ย 28 ไร่ และการศึกษาของ วชิรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 38) ที่ได้พบว่า เกษตรกรมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 31.6 ไร่

**2.1.5 ขนาดฟาร์มโคเนื้อ** เกษตรกรมีการเลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ เฉลี่ยรายละ 9.67 ตัว ซึ่งใกล้เคียงกับการศึกษาของ ปัญญา มุลคำ (2543 : 76) พบว่า เกษตรกรมีการเลี้ยงโคเนื้อ เฉลี่ยรายละ 8 ตัว และการศึกษาของประสิทธิ์ ฤกษ์อนันต์ (2544 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า เกษตรกรมีการเลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ รายละ 12 ตัว แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย มีการเลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ ไม่มาก อาจจะมีข้อจำกัดในเรื่องเงินทุนและพื้นที่ส่วนตัว ไม่เพียงพอที่จะใช้เลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ และขาดแรงงาน เป็นต้น

**2.1.6 แรงงานในครอบครัว** เกษตรกรมีแรงงานในครอบครัวเฉลี่ย 1.73 คน ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาของ วชิรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 37) ที่พบว่า เกษตรกรมีแรงงานในครอบครัวเฉลี่ย 4 คน และการศึกษาของ สุชาติ เทียนกล้า (2549 : 21) ที่ศึกษาพบว่า เกษตรกรมีแรงงานในครอบครัวเฉลี่ย 3.24 คน แสดงให้เห็นว่า แรงงานในครอบครัวที่ใช้ในการเลี้ยงโคเนื้อ

ร่วมกับการทำสวนผลไม้มีน้อย อาจเกิดจากผลตอบแทนจากการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้เกิดรายได้น้อย และต้องใช้เวลาเลี้ยงนานกว่าจะได้ผลตอบแทน จึงทำให้แรงงานในครอบครัวส่วนหนึ่งเท่านั้น ที่เป็นแรงงานในการเลี้ยงโคเนื้อ

**2.1.7 เงินทุนที่ใช้เลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้** เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้เงินทุนของตนเองและครอบครัว แต่ก็ไม่เพียงพอต้องกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้มากที่สุด รองลงมา คือ สหกรณ์การเกษตร ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาของ ปัญญา มุลคำ (2543 : 72) และสุรชาติ เทียนกล้า (2549 : 24) ที่ศึกษาพบว่า เกษตรกรกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) มากที่สุด แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรยังต้องการเงินทุนเพื่อใช้ในการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ ซึ่งสอดคล้องกับปัญหาของเกษตรกรที่พบว่า ส่วนใหญ่มีเงินทุนไม่เพียงพอ

**2.1.8 อาชีพ** เกษตรกรส่วนใหญ่เลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้เป็นรายได้เสริม มีเกษตรกรเพียงไม่กี่ราย ที่มีรายได้หลักจากการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ และนอกจากการเลี้ยงโคเนื้อแล้ว ยังประกอบอาชีพอื่นด้วย คือ เลี้ยงสัตว์อื่น ทำนา ทำไร่ ค้าขาย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ปัญญา มุลคำ (2543 : 59), วัชรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 37) และประสิทธิ์ ฤกษ์อนันต์ (2544 : บทคัดย่อ) ที่พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนเป็นอาชีพหลัก แสดงให้เห็นว่า จนถึงปัจจุบันการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ โดยเฉพาะในเกษตรกรรายย่อย ยังคงเป็นอาชีพที่ทำรายได้เสริม เกษตรกรยังไม่สามารถยึดเป็นอาชีพหลักได้ นักวิชาการ นักวิจัย และนักส่งเสริม ตลอดจนทุกฝ่าย คงจะต้องร่วมมือกันทำการวิจัยพัฒนา และส่งเสริม สนับสนุน ให้เกษตรกรมีความมั่นคงในอาชีพเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ และยึดเป็นทางเลือกสำหรับผู้ที่ต้องการเปลี่ยนเป็นอาชีพหลักต่อไป

**2.1.9 รายได้จากการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้** เกษตรกรมีรายได้จากการขายโคเนื้อ ในปี 2549 เฉลี่ย 28,680.26 บาท ซึ่งแตกต่างกันเล็กน้อย กับการศึกษาของ วัชรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 38) ที่พบว่าเกษตรกรมีรายได้เฉลี่ย 27,657.40 บาท

## 2.2 สภาพการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ของเกษตรกร

เกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ จากการศึกษาสภาพการเลี้ยงโคเนื้อ บางประการ เช่น พันธุ์ การผสมพันธุ์ และการปรับปรุงพันธุ์ โรงเรือน อาหารและการให้อาหาร การปฏิบัติการณ์เลี้ยงดู และการสุขภาพและการป้องกันโรค พบว่า

**2.2.1 พันธุ์ การผสมพันธุ์ และการปรับปรุงพันธุ์** เกษตรกรส่วนใหญ่เลี้ยงโคพันธุ์พื้นเมือง รองลงมาคือ พันธุ์พื้นเมือง x อเมริกันบาร์ห์มัน สอดคล้องกับการศึกษาของ วัชรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 45) และประสิทธิ์ ฤกษ์อนันต์ (2544 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เลี้ยงโค

เนื้อพันธุ์พื้นเมือง ในด้านการปรับปรุงพันธุ์เกษตรกรเกือบสองในสามไม่มีพ่อพันธุ์คุมฝูง เกษตรกรส่วนมากใช้วิธีจูงพ่อพันธุ์/แม่พันธุ์ มาผสมพันธุ์กัน มีโคตั้งท้อง เฉลี่ย 3.47 ตัว และมีลูกโคเกิดใหม่ในปี 2549 เฉลี่ย 3.11 ตัว ส่วนมากมีการคัดเลือกพันธุ์ โดยคัดโคตัวที่ลักษณะไม่ดีขาย มีการตอนโคน้อยมาก สอดคล้องกับการศึกษาของปัญญา มุลคำ (2543 : 87) และวัชรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 46-47) ที่พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ผสมพันธุ์โคเนื้อ โดยวิธีผสมธรรมชาติ มีการผสมเทียมน้อยมาก และมีการตอนโคน้อยมากเช่นกัน แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรยังขาดพ่อพันธุ์ที่ใช้ในการคุมฝูง อาจเนื่องจากโคพ่อพันธุ์มีราคาแพง เกษตรกรไม่มีเงินทุนเพียงพอที่จะซื้อหาพ่อพันธุ์มาคุมฝูง และเป็นที่น่าสังเกตว่าไม่มีการผสมเทียมโคเนื้อเลย อาจเป็นเพราะบริการผสมเทียมไม่ทั่วถึง หรือไม่สะดวก และเกษตรกรยังขาดความรู้ด้านการผสมพันธุ์โคเนื้อ จากการที่เกษตรกรไม่มีโคพ่อพันธุ์คุมฝูงต้องใช้วิธีการเป็นสัดและจูงพ่อพันธุ์/แม่พันธุ์ไปผสมพันธุ์กัน ส่งผลให้โอกาสที่โคจะตั้งท้องและได้ลูกโคน้อยลง เพราะเกษตรกรบางรายมีปัญหาในเรื่องสังเกตการเป็นสัดไม่ชัดเจน หรือมีภารกิจการทำงานอื่น ทำให้เสียโอกาสไม่สามารถผสมพันธุ์โคได้ตามกำหนด

**2.2.2 โรงเรือน** เกษตรกรเกือบทั้งหมดมีการสร้างคอกหรือโรงเรือนไว้นอกบ้านมีหลังคา กันแดดและฝน มีเพียงรายเดียวที่ไม่มีคอกหรือโรงเรือน สอดคล้องกับการศึกษาของวัชรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 45) ที่พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่สร้างคอกหรือโรงเรือนไว้นอกบ้านมีหลังคา กันแดดกันฝน แสดงว่า เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจและเอาใจใส่ต่ออาชีพการเลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ สร้างคอกหรือโรงเรือน ได้ถูกต้องตามหลักวิชาการ เหมือนกับที่ สว่าง อังกูโร และผดุง สุตตะระ (2535 : 30-33) ได้แนะนำไว้ว่า โรงเรือนเลี้ยงโคเนื้อควรมีหลังคา กันแดดกันฝน เพราะโคไม่ชอบฝน และสอดคล้องกับ ปัญหาในเรื่องโคเจ็บป่วยมีน้อย เพราะโคเนื้ออยู่ในคอกหรือโรงเรือนที่สามารถกันแดดกันฝนได้ ทำให้โคเนื้อมีสุขภาพสมบูรณ์ไม่เจ็บป่วย

**2.2.3 อาหารและการให้อาหาร** เกษตรกรเกือบทั้งหมด มีการปลูกหญ้าใช้เลี้ยงสัตว์ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ วัชรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 46) ที่พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีการปลูกหญ้า เกษตรกรประมาณครึ่งหนึ่งมีการเก็บสำรองอาหารหยาบไว้เลี้ยงโคเนื้อในรูปอาหารหยาบแห้ง มีบ้างเล็กน้อยที่ทำหญ้าหมักเก็บสำรองไว้ และมีเกษตรกรที่เก็บสำรองอาหารหยาบไว้เพียงพอและเก็บสำรองไว้แต่ไม่เพียงพอ อย่างละครึ่งเท่านั้น ส่วนใหญ่ไม่เคยใช้อาหารข้น แต่มีการใช้อาหารแร่ธาตุมากกว่าครึ่งหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ปัญญา มุลคำ (2543 : 86) และ วัชรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 46) ที่พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีการใช้อาหารข้น แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรมีการปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ และเก็บสำรองอาหารหยาบไว้ใช้ในฤดูแล้ง เกษตรกรไม่เคยใช้อาหารข้นเลี้ยงโคเนื้อ อาจเป็นเพราะเกษตรกรยังขาดความเข้าใจเรื่องการใช้อาหารข้น และไม่มีทุนในการซื้ออาหารข้นมาใช้เลี้ยงโคเนื้อ

**2.2.4 การปฏิบัติเลี้ยงดูโคเนื้อ** เกษตรกรเกือบทั้งหมดไม่มีการตัดสายสะดือให้ลูกโค ไม่มีการตัดทำลายเขาลูกโค และไม่มีการแยกโคที่ตั้งท้องออกจากฝูง มีเกษตรกรประมาณครึ่งหนึ่งทำการกำจัดพยาธิภายนอกและพยาธิภายในให้โคเนื้อเป็นครั้งคราว ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ปัญญา มูลคำ (2543 : 87) และวัชรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 47) ที่พบว่า เกษตรกรประมาณครึ่งหนึ่งมีการกำจัดพยาธิภายนอกและพยาธิภายในให้โคเนื้อ แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรยังไม่มีการปฏิบัติในเรื่องการตัดสายสะดือ การตัดทำลายเขา การแยกแม่โคที่ตั้งท้อง ตามหลักวิชาการตามที่ ยอดชาย ไทยทองนันทน์ และคณะ (2538 : 24 – 39) ได้แนะนำไว้ อาจเป็นเพราะไม่เข้าใจถึงประโยชน์ที่ได้หลังการปฏิบัติ หรือยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้ และพบว่า เกษตรกรประมาณครึ่งหนึ่งมีการกำจัดพยาธิให้โคเนื้อ ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง จะส่งผลให้โคเนื้อสมบูรณ์ น้ำหนักมาก และขายได้ราคาสูง

### 2.3 ปัญหา/อุปสรรค และข้อเสนอแนะของเกษตรกร

เกษตรกรส่วนใหญ่มีข้อเสนอแนะว่า รัฐควรให้การสนับสนุนด้านเงินทุน (เงินกู้ระยะยาว อัตราดอกเบี้ยต่ำ) เป็นสำคัญ รองลงมาคือ พ่อพันธุ์/แม่พันธุ์โคเนื้อ ที่ดินทำกินพร้อมเอกสารสิทธิ์ ปรับปรุงทำเลเลี้ยงสัตว์สาธารณะ บริการผสมเทียม ตลาดกลางค้าโคเนื้อและบริการด้านข้อมูลข่าวสาร เวชภัณฑ์และเมล็ดพันธุ์พืชอาหารสัตว์ ความรู้ด้านการเลี้ยงสัตว์ และสร้างเครือข่ายอาสาพัฒนาปศุสัตว์ประจำหมู่บ้าน ส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ ตลอดจนมีความเห็นว่า ควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ประจำอยู่ในทุกอำเภอ ผลการศึกษาปัญหา/อุปสรรคและข้อเสนอแนะของเกษตรกร พบว่า มีความเหมือนกันกับการศึกษาของ ปัญญา มูลคำ (2543 : 139) ที่พบว่า เกษตรกรมีปัญหาในเรื่องแรงงานไม่เพียงพอ หญ้าไม่เพียงพอในฤดูแล้ง พื้นที่ส่วนตัวไม่เพียงพอ รายได้ไม่พอกับรายจ่าย และการให้บริการผสมเทียมไม่สะดวกล่าช้า โดยมีข้อเสนอแนะที่เหมือนกันในเรื่อง การให้ความรู้และบริการข้อมูลข่าวสารแก่เกษตรกร สอดคล้องกับการศึกษาของ วัชรินทร์ อ่อนนุ่ม (2540 : 48) ที่พบว่า เกษตรกรมีปัญหาในเรื่อง โรค อาหารและพื้นที่เลี้ยง การตลาด เงินลงทุน ความรู้และการจัดการ สอดคล้องกับการศึกษาของ สุริย์พร ไชยภักดี (2536 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า เกษตรกรมีปัญหาในเรื่อง ราคาโคตกต่ำ ขาดพื้นที่เลี้ยง เงินทุน ปัจจัยการผลิต และแรงงาน โดยมีข้อเสนอแนะเหมือนกันคือ ให้รัฐจัดสรรที่ดินสำหรับใช้เป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ และให้ความรู้และสนับสนุนเมล็ดพันธุ์หญ้า สอดคล้องกับการศึกษาของ ประสิทธิ์ ฤกษ์อนันต์ (2524 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า เกษตรกรมีปัญหาเรื่องเงินทุน พ่อค้าซื้อโคในราคาถูก ขาดหญ้าในฤดูแล้ง ขาดความรู้ในการทำหญ้าแห้งและหญ้าหมัก โดยเสนอแนะให้หน่วยงานเข้าไปจัดที่ดินเพื่อพัฒนาเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ สอดคล้องกับการศึกษาของ จันทวรรณ ขมวัน (2535 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า เกษตรกรมีปัญหาในเรื่องพื้นที่เลี้ยงขาด โคพันธุ์ดี การสุขาภิบาล และเงินทุน

### 3. ข้อเสนอแนะ

#### 3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

3.1.1 เกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ประสบปัญหาด้านเงินทุน ไม่เพียงพอ จึงควรสนับสนุน จัดหาแหล่งเงินทุนให้แก่เกษตรกร ได้กู้ยืมในระยะยาว ดอกเบี้ยต่ำ ในจำนวนเงินที่เพียงพอและเหมาะสม เพื่อนำไปใช้ในการประกอบอาชีพเลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ พัฒนาประสิทธิภาพ คุณภาพ และเพิ่มปริมาณการผลิต โคเนื้อ

3.1.2. เกษตรกรประสบปัญหาในเรื่องพ่อพันธุ์แม่พันธุ์โคเนื้อ มีราคาสูง ขาดพ่อพันธุ์แม่ลงรบกวน โรค และพยาธิต่าง ๆ รวมทั้งการขาดแคลนพืชอาหารสัตว์ในฤดูแล้ง และปัจจัยการผลิตอื่น ๆ หาซื้อยากและมีราคาแพง จึงควรสนับสนุนปัจจัยการผลิตต่างๆแก่เกษตรกร เช่น จัดให้เกษตรกร ได้ยืมหรือเช่าซื้อ พ่อพันธุ์/แม่พันธุ์โคเนื้อ สนับสนุนเวชภัณฑ์ และเมล็ดพันธุ์พืชอาหารสัตว์

3.1.3 เกษตรกรมีพื้นที่ถือครองใช้เลี้ยงสัตว์ไม่เพียงพอ และขาดแคลนพืชอาหารสัตว์ในฤดูแล้งจึงควรให้องค์กรปกครองท้องถิ่น ดำเนินการฟื้นฟู ปรับปรุงปลูกพืชอาหารสัตว์ในพื้นที่สาธารณะต่างๆ เช่น ทำเลเลี้ยงสัตว์ พื้นที่กร้างว่างเปล่าของรัฐ เป็นต้น แล้วมอบให้กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ต่อไป

3.1.4 เกษตรกรต้องการมีเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์อยู่ประจำอำเภอ ซึ่งมีความเป็นไปได้ น้อย จึงควรให้หน่วยงานที่รับผิดชอบบริหารบุคลากร ให้เจ้าหน้าที่สามารถไปตรวจเยี่ยม ดูแลแก้ไข ปัญหาของเกษตรกรอย่างสม่ำเสมอ หรือสร้างเครือข่ายอาสาพัฒนาปศุสัตว์ เข้าไปดูแลให้การช่วยเหลือแก้ไขปัญหาเบื้องต้นแก่เกษตรกร และสามารถประสานงานกับเจ้าหน้าที่ได้อย่างรวดเร็ว ทันเหตุการณ์ เพื่อให้เกษตรกรสามารถยื่นข้อคิดในการประกอบอาชีพเลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ ได้ตลอดไป

3.1.5 เกษตรกรยังขาดความรู้ด้านการเลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ จึงควร จัดฝึกอบรมให้ความรู้ด้านการเลี้ยง โคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้แก่เกษตรกร และบริการข้อมูลข่าวสารในทุกด้าน แก่เกษตรกรอย่างทั่วถึง ต่อเนื่องสม่ำเสมอ เพื่อให้เกษตรกรสามารถนำความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ไปพัฒนาการเลี้ยงโคเนื้อ ร่วมกับการทำสวนผลไม้ ให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านพืชอาหารสัตว์ ควรส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชอาหารสัตว์ และนำวัสดุพลอยได้ที่เหลือใช้จากโรงงานมาใช้เลี้ยงโคเนื้อ

3.1.6 เกษตรกรมีปัญหาด้านการตลาด ไม่สามารถนำโคเนื้อไปขายได้ด้วยตนเอง เพราะระเบียบการเคลื่อนย้ายยุ่งยาก ราคาโคเนื้อไม่แน่นอน ไม่มีมาตรฐานในการซื้อขายที่แน่นอน

จึงควรพัฒนาตลาดการค้าให้มีประสิทธิภาพ สนับสนุนเงินทุนแก่ผู้ให้บริการด้านตลาด เพื่อพัฒนาการซื้อขายให้มีมาตรฐาน เช่น กำหนดเกรดและใช้วิธีชั่งน้ำหนัก เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม ทั้งผู้ซื้อและผู้ขาย รัฐบาลควรสนับสนุนส่งเสริมให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่ม

### 3.2 ข้อเสนอแนะ สำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

3.2.1 เกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ประสบปัญหาด้านเงินทุนไม่เพียงพอ จึงควรทำการวิจัยเกี่ยวกับการหาโคเนื้อที่มีคุณสมบัติในด้านการเจริญเติบโตที่รวดเร็ว สั้นเปลือกอาหารน้อย ใช้ต้นทุนในการผลิตต่ำมาเลี้ยง มาเป็นพ่อแม่พันธุ์แล้วใช้วิธีผสมเทียม

3.2.2. เกษตรกรประสบปัญหาในเรื่องพ่อพันธุ์แม่พันธุ์โคเนื้อที่มีราคาสูง ขาดพ่อพันธุ์ ควรใช้วิธีการรีดน้ำเชื้อ แล้วผสมเทียมให้แก่แม่โคเนื้อที่เลี้ยงในสวนของเกษตรกร เพื่อลดต้นทุนในการซื้อพ่อพันธุ์มาเลี้ยง ปัญหาเรื่องแมลงรบกวน โรค และพยาธิต่าง ๆ รวมทั้งการขาดแคลนพืชอาหารสัตว์ในฤดูแล้ง และปัจจัยการผลิตอื่น ๆ หาซื้อยากและมีราคาแพง จึงควรมีการวิจัยนำพืชสมุนไพร มาใช้ ป้องกันแมลงรบกวน ป้องกันโรคและพยาธิต่างๆ เพื่อช่วยลดค่าใช้จ่ายของเกษตรกรและ ไม่เป็นอันตรายต่อโคที่เลี้ยงด้วย ทางด้านพืชอาหารสัตว์ ควรวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์หญ้าให้เป็นพันธุ์ที่สามารถเจริญเติบโตในสภาพพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม และให้ผลผลิตที่มากกว่าเดิมได้

3.2.3 ควรทำการวิจัยต้นทุนการผลิตระหว่างการเลี้ยงโคเนื้อพันธุ์ดี กับโคเนื้อพันธุ์พื้นเมือง ว่าพันธุ์โคให้ผลตอบแทนมากกว่ากัน จะรู้ถึงข้อแตกต่างของต้นทุน และสามารถเลือกพันธุ์สัตว์ที่มีต้นทุนต่ำมาเลี้ยงได้

3.2.4 ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับการรวมกลุ่มเกษตรกร และการสร้างเครือข่ายเพื่อพัฒนาอาชีพการเลี้ยงโคเนื้อร่วมกับการทำสวนผลไม้ เพื่อจะได้มีความรู้ที่กว้างขึ้น สามารถต่อรองราคา และไม่โดนพ่อค้าคนกลางเอารัดเอาเปรียบได้